Raadsmededeling - Openbaar

Nummer	:	215-2020
Datum	:	3 december 2020
B&W datum	:	
Beh. Ambtenaar	:	Ingrid Oonk
Portefeuillehouder	:	T.M.M. Kok
Onderwerp	:	Kerkenvisie Oost Achterhoek

Aanleiding:
U heeft gevraagd om geïnformeerd te worden over de stand van zaken Kerkenvisie Oost Achterhoek. Graag geven wij met deze raadsmededeling gevolg aan uw verzoek.

Inhoud Mededeling:

Bij de beantwoording van uw vragen over de “Arfgoodnota Oost-Achterhook 2021-2024” zijn wij al kort ingegaan op de stand van zaken van het project. In z’n algemeenheid loopt het project redelijk volgens planning, ondanks de coronapandemie.

De Kerkenvisie is opgebouwd uit een aantal onderdelen. Er wordt nu gewerkt aan drie onderdelen:

Gesprekken
Er worden gesprekken gevoerd met de eigenaren en/of gebruikers van de religieuze gebouwen. Deze gesprekken vinden plaats op basis van een vragenlijst. Er wordt onder meer ingegaan op de energie van mensen in en rond de kerk (activiteiten, vrijwilligers etc.), of het gebouw voldoet aan de eisen van het (neven)gebruik en over de behoeften vanuit de eigenaren/gebruikers.

De gesprekken worden begeleid door het bureau COUP. Van de gesprekken wordt een verslag opgesteld. Dit verslag wordt voorgelegd aan de betrokkenen en mag door hen desgewenst gewijzigd en aangevuld worden. Wanneer is ingestemd met de verslagen, worden deze als openbaar stuk onderdeel van de Kerkenvisie.

In de gemeente Aalten zijn inmiddels al gesprekken gevoerd met de eigenaren/gebruikers van 20 religieuze gebouwen. Er zijn nog een paar organisaties, waarmee we in de komende periode graag in gesprek willen.

Kerkenpaspoorten
Het tweede onderdeel betreft een cultuurhistorisch onderzoek naar de religieuze gebouwen.
Het cultuurhistorisch onderzoek bestaat uit drie delen:

1. Inventarisatie van de gebouwen;
2. Cultuurhistorische quickscan per gebouw;
3. Waardering van de religieuze gebouwen.

Het onderzoek heeft tot doel de erfgoedwaarden van de gebouwen in beeld te brengen. Hierdoor is onderlinge vergelijking mogelijk, maar wordt ook per gebouw zichtbaar welke waarden in hoge of lage mate aanwezig zijn.
We hebben besloten om de verzamelde informatie te verwerken in zogeheten Kerkenpaspoorten. Elk (van oorsprong, in het verleden gebruikt als, of nu in gebruik zijnde als) religieus gebouw krijgt een goed leesbaar en compact paspoort, dat een uitgangspunt vormt bij toekomstige ontwikkelingen.

Kansenkaart voor kerken
De TU Delft werkt aan een Kansenkaart voor de kerken in de Oost Achterhoek. De provincie Gelderland ondersteunt de ontwikkeling van dit instrument via het zogeheten KaDER-project (Karakteristiek Duurzaam Erfgoed).

De TU Delft heeft inmiddels de methodiek voor de analyse van de kerkgebouwen uitgewerkt. Op basis van deze methodiek en met de input vanuit de gesprekken met de kerkeigenaren/gebruikers en de Kerkenpaspoorten, wordt een analyse gemaakt van de kansen voor de kerkgebouwen.

Gevolgen van de coronamaatregelen
Aan de Kansenkaart zou een participatietraject gekoppeld worden. Hierbij zou per gemeente met één kerk een stappenplan gevolgd worden, waarbij de omgeving van het gebouw nadrukkelijk betrokken zou zijn. Of en hoe dit traject vorm gaat krijgen voor de (nog te selecteren) drie kerken in de Oost Achterhoek, hangt af van het verloop van de coronapandemie en de bijbehorende maatregelen.

Ook de geplande busreis langs inspirerende voorbeelden van herbestemming of multifunctioneel gebruik van kerkgebouwen, is lastig uitvoerbaar gezien de coronamaatregelen. We beraden ons over een alternatieve manier om het traject van de Kerkenvisie Oost Achterhoek samen op een goede manier af te sluiten.

Contact met andere partijen over de Kerkenvisie Oost Achterhoek
Op 2 november 2020 heeft er een overleg plaatsgevonden met externe partijen over onze Kerkenvisie. De vertegenwoordiger van COUP heeft hierin een toelichting gegeven op de uitkomsten van de gesprekken, MAB ging in op de waardering van de gebouwen en de opbouw van de Kerkenpaspoorten en de TU Delft heeft de methodiek voor de analyse van de kansen voor de kerkgebouwen toegelicht.

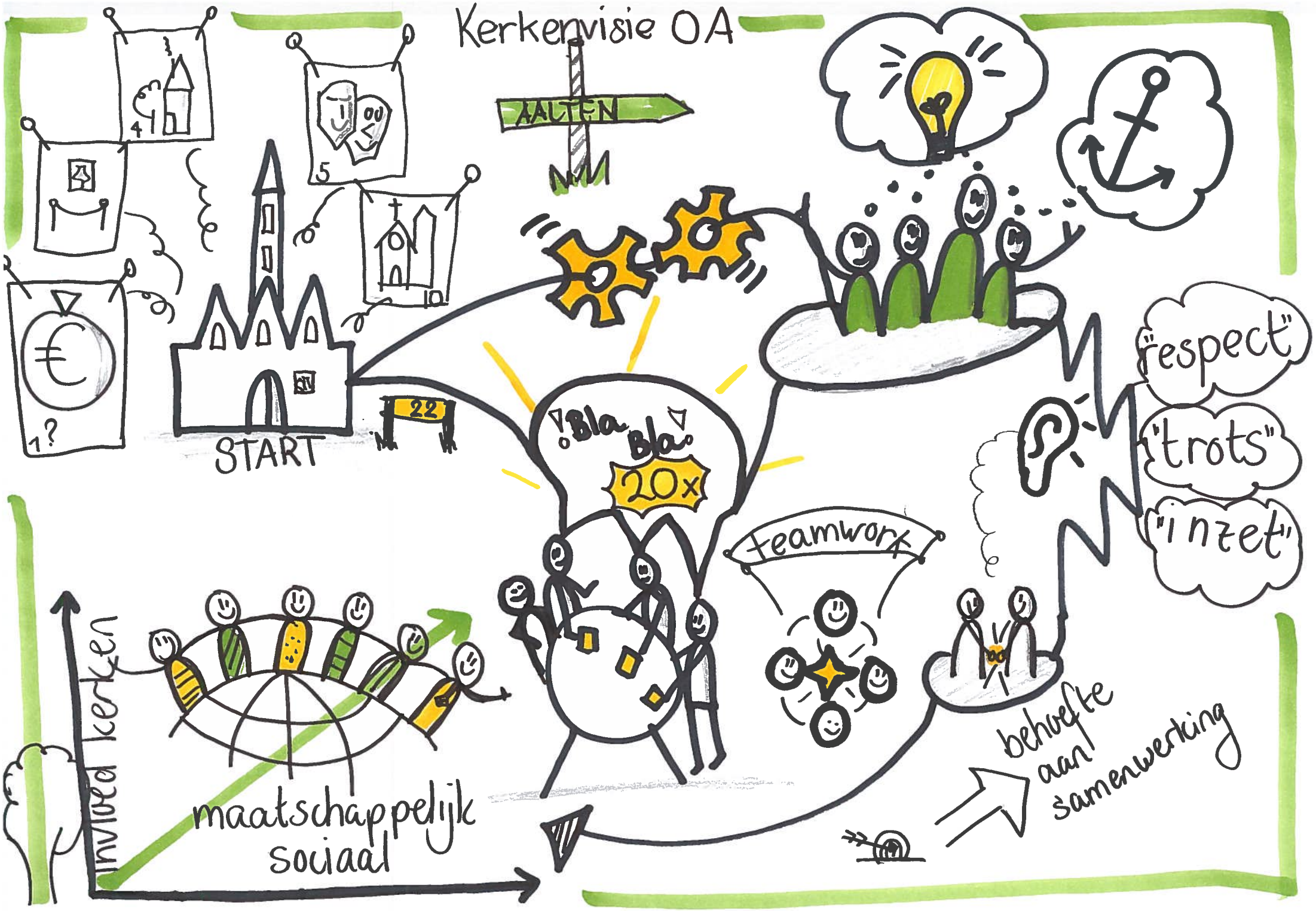
Bij het gesprek waren de ambtenaren van de drie gemeenten aanwezig, de provincie Gelderland, het Gelders Genootschap, een vertegenwoordiger namens Heemschut / Erfgoed.nu en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Met elkaar is van gedachten gewisseld over de opgedane ervaringen, hoe de beschikbare informatie kan worden verwerkt, waar behoeften liggen bij de kerkeigenaren/ gebruikers en wat mogelijke vervolgstappen zijn.

Plan van Aanpak
De Rijksdienst heeft via een decentralisatie-uitkering middelen beschikbaar gesteld voor de kerkenvisies. Er worden geen eisen gesteld aan de inhoud van het document of het te volgen proces. Het belangrijkste is dat er contact wordt gelegd tussen de gemeenten en de kerkeigenaren/gebruikers. De manier waarop we in de Oost Achterhoek vorm willen geven aan de Kerkenvisie hebben we vastgelegd in een Plan van Aanpak. Dit Plan van Aanpak is als bijlage bij deze mededeling gevoegd.

De volgende stukken zijn voor u bijgevoegd:

- Visuele weergave van de uitkomst en ervaringen van de gesprekken met de kerkeigenaren/ gebruikers in de gemeente Aalten.

- Plan van Aanpak Kerkenvisie Oost Achterhoek.

Kerkenvisie OA
AALTEN
START
22
Bla Bla
20x
teamwork
"respect"
"trots"
"inzet"
invloed kerken
maatschappelijk
sociaal
behoefte
aan
samenwerking

Toelichting bij de visualisatie Kerkenvisie Oost Achterhoek – gemeente Aalten

In de gemeente Aalten zijn er 22 gebouwen met een religieuze invulling, of met een religieus verleden. Deze gebouwen hebben nu soms een andere functie bijvoorbeeld wonen, cultureel of commercieel. Tijdens de 20 fijne gesprekken die we inmiddels gevoerd hebben, met als doel elkaar beter te leren kennen, viel het op met hoeveel respect, trots en inzet er over “hun” kerk werd gesproken. De kerkeigenaren en de gemeente hebben een flinke stap kunnen zetten in het intensiveren van de onderlinge relatie. Het bracht inzicht en vertrouwen.

De Kerkenvisie Oost Achterhoek bestaat niet alleen uit gesprekken maar strekt verder. Met een team bestaande uit MAB, TU Delft, drie gemeenten en COUP wordt invulling gegeven aan deze opdracht. Ondanks corona ervaart het gehele team een enorm prettige samenwerking. Als voorlopig resultaat kan genoemd worden dat er inzicht is gekregen in de grote sociale en maatschappelijke functie die de kerken gezamenlijk invullen in de gemeente Aalten. Verder komt er een grote behoefte aan samenwerking tussen de kerken onderling naar voren uit de gesprekken.

PLAN VAN AANPAK

Kerkenvisie Oost Achterhoek

Gemeente Aalten, Oost Gelre en Winterswijk

WIJ DOET 'T SAMEN!

WWW.ERFGOEDOOSTACHTERHOEK.NL

Gemeente Aalten

gemeente Oost Gelre

gemeente Winterswijk

Kerkenvisie Oost Achterhoek

INHOUD Plan van aanpak

pagina

03 Inleiding
04 Indeling kerkenvisie
04 Cultuurhistorisch onderzoek
06 Gesprekken
07 Kansenkaart voor de kerken
08 Contactgegevens

Gemeente Aalten · gemeente Oost Gelre · gemeente Winterswijk

WI-J DOET 'T SAMEN!

Inleiding

De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) stelt sinds 1 januari 2019 middelen beschikbaar voor het opstellen van kerkenvisies. Het primaire doel van OCW is het behoud van (rijks)monumentale kerkgebouwen. Om dat doel te bereiken is het noodzakelijk om álle kerkgebouwen in samenhang te bezien: van alle tijden, van alle geloven, monumentaal en niet-monumentaal.
De belangen van alle betrokken partijen (eigenaren, kerkgenootschappen, gemeenten, burgers en erfgoedorganisaties) worden daarbij onderling gehoord en gewogen.
In gezamenlijkheid wordt zo een duurzaam toekomstperspectief ontwikkeld voor de kerkgebouwen: de Kerkenvisie.

SAMENWERKING

Op basis van de nota 'Wi-j doet 't samen. Erfgoedbeleid 2017-2020' geven de gemeenten Aalten, Oost Gelre en Winterswijk samen uitvoering aan hun erfgoedbeleid. Ook op het gebied van de Kerkenvisie trekken we samen op. In de drie gemeenten speelt eenzelfde problematiek rond de vrijkomende kerkgebouwen. Bijvoorbeeld het besluit van de parochie St. Ludger, om in de Oost Achterhoek 6 van de 9 kerken te sluiten tussen nu en 2026, onderstreept het belang van de samenwerking op dit terrein.

UITKERING ONTVANGEN

De gemeenten Aalten, Oost Gelre en Winterswijk hebben na het openstellen van de rijksregeling direct een decentralisatie-uitkering aangevraagd voor het opstellen van een Kerkenvisie. Deze is toegekend in de meicirculaire van 2019. De uitkering is gebaseerd op het aantal kerken per gemeente en bedraagt voor de drie gemeenten elk € 25.000,--.

INTERN PROCES

Voorafgaand aan het traject met externe partijen, worden de verschillende te zetten stappen intern besproken in de drie gemeenten. Bij deze voorbereiding zijn collega's vanuit Ruimtelijke Ordening, Vergunningen, Kunst en Cultuur, Vastgoed, Duurzaamheid en Communicatie betrokken.

EXTERN PROCES

Op 4 november 2019 vond er in Groenlo een congres plaats, over vrijkomende kerkgebouwen.
Het congres werd georganiseerd door LEADER Achterhoek, Stichting Oude Gelderse Kerken en Vereniging DKK Gelderland (Dorpshuizen en Kleine Kernen). De inzichten die tijdens dit congres naar voren komen, betrekken we bij de Kerkenvisie Oost Achterhoek.

ERFGOEDBIJEENKOMST

Op 13 februari 2020 wordt er door de drie gemeenten een erfgoedbijeenkomst georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomst wordt teruggeblikt op wat we hebben uitgevoerd in de afgelopen jaren op het gebied van erfgoed en vooruit gekeken naar de komende periode. Tijdens deze bijeenkomst willen we ruim aandacht besteden aan de Kerkenvisie Oost Achterhoek. Tijdens deze bijeenkomst komen de volgende onderwerpen aan bod:

- Toelichting op het samenwerkingsverband en het proces Kerkenvisie Oost Achterhoek.
- Uitgangspunt en doel van de Kerkenvisie.
- Presentatie betrokken partijen en toelichting op hun rol en werkzaamheden.
- Uitleg over de verschillende deelprojecten binnen de Kerkenvisie.
- Wat doen we wel en wat doen we (nu) niet > mogelijkheid voor verdieping later.
- Creëren draagvlak voor de visie, ophalen wensen en behoeften bij de eigenaren.

In het externe proces wordt ruimte ingebouwd om inzichten, wensen en behoeften vanuit deze bijeenkomst te kunnen betrekken in het vervolgtraject.

De Kerkenvisie Oost Achterhoek bestaat uit verschillende onderdelen:

1. **CULTUURHISTORISCH ONDERZOEK**, bestaande uit:
- Inventarisatie
- Cultuurhistorische quickscan per gebouw
- Waardering van de religieuze gebouwen

2. **GESPREKKEN**
Gesprekken met de eigenaren en andere betrokkenen. Aan de hand van een vragenlijst worden gesprekken gevoerd met de eigenaren van de kerken en mensen/organisaties die zij daar bij willen betrekken.

3. **KANSENKAART VOOR DE KERKEN**
We werken samen met de TU Delft. Zij gaan een Kansenkaart voor de kerken opstellen. De methodiek kan gezien worden als een stappenplan, dat doorlopen worden om meer inzicht te geven in of een kerk nog als kerk gebruikt kan worden, of (tijdelijk) getransformeerd kan worden, of in het uiterste geval kan worden gesloopt.

VERVOLG OP DE KERKENVISIE
Naar verwachting komen uit de Kerkenvisie ook verdiepingsvragen naar voren, die in een vervolgstadium opgepakt kunnen worden. Bijvoorbeeld in de vorm van een haalbaarheidsonderzoek, waarvoor bij het rijk jaarlijks van 1 oktober tot en met 30 november subsidie kan worden aangevraagd.

Cultuurhistorisch onderzoek

INVENTARISATIE, CULTUURHISTORISCHE QUICKSCAN EN WAARDERING VAN DE KERKGEBOUWEN
We brengen in kaart wat we hebben en waar de waarden liggen. (stedenbouw, architectuur, exterieur, interieur en inventaris).

We inventariseren circa 55 religieuze gebouwen: kerken, kloosterkapellen, synagogen, moskeeën, kerkelijke ensembles (bv. combinatie van kerk, pastorie, kerkhof).

INVENTARISATIE
Ten behoeve van de inventarisatie worden de volgende stappen gezet:
- Bezoek ter plaatse, waarbij informatie over de aard van het gebouw, stedenbouwkundige en beeldbepalende betekenis, architectonische kenmerken, interieur, inventaris, context (bijgebouwen, aanleg) worden verzameld.
- Naast het veldwerk vindt een beknopt bronnenonderzoek plaats, waarbij literatuur en/of het bouwarchief wordt geraadpleegd.

QUICKSCAN
Deze informatie wordt samengebracht in een quickscanformulier, waarin ook de getrapte waardering zichtbaar wordt gemaakt. Het gebouw wordt getoetst aan een set relevante erfgoedcriteria:

- Stedenbouw (ruimtelijke context, ensemble, beeldbepalend, landmark)
- Architectuur- en bouwhistorie
- Kunsthistorie (denk aan glas-in-lood, muurschildering, mozaïek)
- Kerkelijk interieurensemble
- Kerkhistorie (lokale historie, liturgie, kerkgenootschap)
- Gaafheid
- Zeldzaamheid

WAARDENSTELLING
Via een score-systeem resulteert de toetsing in een getrapte waardenstelling, waarbij op zijn minst vier rangen of categorieën te onderscheiden zijn, variërend van zeer hoge tot beperkte cultuurhistorische waarde. De vier categorieën staan voor verschillende strategieën bij instandhoudings- en herbestemmingsprocessen.

De toetsingscriteria en de strategieën worden nader gedefinieerd in overleg met de erfgoedspecialisten van de drie gemeenten.

ERFGOEDWAARDEN
De quickscan brengt dus de erfgoedwaarden in beeld. Niet alleen worden verschillen in waarden tussen de diverse gebouwen duidelijk, ook is per gebouw zichtbaar welke waarden in hoge of lage mate aanwezig zijn.
Tevens worden aanbevelingen gedaan voor wenselijk verdiepend onderzoek. Bijvoorbeeld wanneer een gebouw (of delen daarvan) niet toegankelijk is, of kerkhistorische waarden onvoldoende bekend zijn.

UITGANGSPUNT
De quickscan is voor de kerkenvisie een belangrijk uitgangspunt: het instrument scheidt het kaf van het koren, geeft inzicht in waar (hoge) cultuurhistorische waarden en instandhouding/herbestemming spanningsvelden opleveren en waar dus prioriteiten liggen. Dit vanuit cultuurhistorisch (erfgoed) perspectief.

CATALOGUS
De quickscan heeft de vorm van een catalogus, met toelichtingen en conclusies. Uit de quickscan is een aantal pagina's per kerkgebouw te destilleren, die samen een laagdrempelig, toegankelijk document vormen, waarbij in één oogopslag een beeld wordt gegeven van het ex- en interieur per kerk, de ligging, bouwvolumes, waardering, kansen en bedreigingen.
Deze gebundelde documenten worden voorzien van een gezamenlijke korte opdeknotitie voor de drie gemeenten met de belangrijkste conclusies uit het cultuurhistorisch onderzoek.

DATABASE
In de studie 'Een sterke toren in het midden der stad. Verleden, heden en toekomst van bedreigde Nederlandse kerkgebouwen' (Herman Wesselink) wordt aanbevolen de kennis over de lokale kerkelijke gebouwen samen te brengen in een database. De database bevat informatie over naam en adres, denominatie(s), architect, bouwjaar en bouwstijl, vorm en type, oorspronkelijke en huidige bestemming, monumentenstatus, bijzondere kunstuitingen en aanwezigheid van waardevolle inventaris, bronnen, etc.

De resultaten van de quickscans worden verwerkt in een database voor kerkelijke gebouwen per gemeente. De data kunnen zo eenvoudig onderling worden vergeleken. De database kan tevens uitgangspunt zijn voor de Kansenkaart voor kerken en betrokken worden bij het gemeentelijke Omgevingsplan.

Kerkenvisie - Gesprekken

Een kerkenvisie is vormvrij, er zijn geen richtlijnen vanuit het Ministerie van OCW. Van belang is niet zozeer het uiteindelijke document waarin de afspraken worden vastgelegd, dan wel het feit dat partijen met elkaar de dialoog aangaan over een duurzaam toekomstperspectief voor de kerkgebouwen.

Wij willen de dialoog op verschillende manieren voeren met de betrokken partijen:

- Ophalen behoeften en wensen tijdens congres Leader Achterhoek over leegkomende kerkgebouwen.
- Aandacht voor de Kerkenvisie tijdens de Erfgoeddag ‘Wi-j doet ’t samen’ op 13 februari 2020.
- Gesprekken met de kerkbesturen/eigenaren van de religieuze gebouwen.
- Inspiratietocht langs kerkgebouwen in Gelderland, die verschillende functies hebben gekregen.
- Presentatie van de Kerkenvisie.

DE TOEKOMST VAN HET KERKGEBOUW

Als men staat voor het maken van keuzes over de (nieuwe) bestemming van de kerkgebouwen in een gemeente, dan is het palet ongeveer het volgende (mengvormen zijn natuurlijk ook denkbaar):

- welke kerkgebouwen blijven in religieus gebruik;
- welke kerkgebouwen staan open voor ander gebruik, naast het religieuze gebruik;
- welke kerkgebouwen zullen hun religieuze gebruik verliezen en in principe herbestemd kunnen worden;
- welke kerkgebouwen kunnen (gedeeltelijk) worden gesloopt of fysiek aangepast;
- voor welke kerken wordt een time-out afgesproken omdat nog niet duidelijk is wat het toekomstperspectief van die gebouwen zal zijn.

DOELSTELLING GESPREKKEN

Belangrijk doel van de te voeren gesprekken is om inzichtelijk te krijgen hoe de eigenaar van het kerkgebouw de toekomst van het kerkgebouw ziet op de korte, middellange en lange termijn.
Hierover wordt met elkaar van gedachten gewisseld, waarbij de verschillende belangen en perspectieven gedeeld kunnen worden.
We zoeken naar een gemeenschappelijke basis, van waaruit nu of later oplossingen tot stand kunnen worden gebracht. Elkaar leren kennen is ook een doel van de gesprekken, zodat wanneer er zich ontwikkelingen voordoen rond een kerkgebouw, partijen elkaar snel weten te vinden.
Van de gesprekken wordt een verslag gemaakt. In samenspraak wordt bepaald welke informatie daarin wordt opgenomen.

Kansenkaart voor de kerken

De Kansenkaart voor de kerken is een door de TU Delft ontwikkelde methodiek, om de mogelijkheden tot hergebruik van kerken in kaart te brengen. De methodiek kan gezien worden als een stappenplan, bestaande uit vier stappen, die doorlopen worden om meer inzicht te geven in of een kerk (gedeeltelijk) nog als kerk gebruikt kan worden, of (tijdelijk) getransformeerd kan worden, of in het uiterste geval kan worden gesloopt.

Stappenplan

1. Het onderzoeken van de wensen van de geloofsgemeenschap en de eigenaar;
2. Het onderzoeken van de wensen en ideeën van lokale stakeholders en de buurt;
3. Het gezamenlijk in kaart brengen van voordelige markt, locatie en gebouwfactoren.
4. Het in beeld brengen van de mogelijkheden van de kerken voor herbestemming (transformatie) en functiebehoud + functie-uitbreiding.

PARTICIPATIEPROCES

In stap 1 en 2 wordt een participatieproces of co-creatie proces voorgesteld, waardoor lokale stakeholders en buurtbewoners betrokken worden bij het proces. Dit proces bestaat uit een of meerdere co-creatie sessies (ook participatiebijeenkomsten of buurt-workshops genoemd), waarin meerdere stappen worden doorlopen:

1. Opzetten bijeenkomsten, wie moet uitgenodigd worden;
2. Ideevorming,
   a) wat zijn mogelijke nieuwe functies, b) wat niet;
3. Wie zijn mogelijke aankopende partijen, wie te betrekken bij transformatie.

FACTOREN

Markt-, locatie- en gebouwfactoren die invloed hebben op de transformeerbaarheid (voorlopig):

MARKT: MOGELIJK PROGRAMMA

- Waar is er vraag naar?
- Wie zijn bekende ruimtevragende partijen in de buurt?
- Kan het gebouw nog als kerk (gedeeltelijk) gebruikt worden?

LOCATIE KENMERKEN

- Bereikbaarheid (OV, auto, fiets)
- Parkeren
- Omgevingskenmerken (groen, blauw, binnenstedelijk, dorp, landschappelijk, wegen, etc.)
- Functies in de omgeving (ondersteunend of juist belemmerend)
- Voorzieningen aanwezig (commerciële, culturele, maatschappelijke)
- Aanbod van vastgoed in de omgeving

GEBOUW

- Cultuurhistorische waarde / bouwhistorische betekenis
- Symboolwaarde, betekenis voor de omgeving
- Oppervlakte, plafondhoogten
- Ruimtelijke typologie
- Aanpasbaarheid / indeelbaarheid
- Energie-efficiëntie: isolatie, verwarming
- Verkenning van plaatsen van mogelijke functies

DRIE KERKGEBOUWEN

Uitgangspunt is dat per gemeente met de betrokkenen bij 1 kerkgebouw de vier stappen doorlopen worden. In totaal worden zo drie kerkgebouwen in een co-creatie proces onderzocht.

DIGITALE KANSENKAART

Verder brengt de TU Delft de kansen voor de kerkgebouwen in kaart. Dit betreft een digitale Kansenkaart. De kaart kan als een bouwsteen worden ingebracht voor het gemeentelijke Omgevingsplan.
Waar mogelijk worden hierbij het cultuurhistorisch onderzoek (onderdeel 1 Kerkenvisie), de gesprekken met eigenaren (onderdeel 2 Kerkenvisie) en de opbrengsten uit de drie co-creaties (onderdeel 3 Kerkenvisie) betrokken.

KADER

De Kansenkaart voor kerken komt voort uit KaDER. Dit staat voor Karakteristiek Duurzaam Erfgoed en is een samenwerking tussen de provincie Gelderland, de TU-Delft (TUD) en de Gelderse Erfgoedalliantiepartners.

Planning

We gaan er vanuit dat de werkzaamheden voor de verschillende onderdelen binnen de Kerkenvisie Oost Achterhoek in de tweede helft van 2021 afgerond zijn. Daarna bestaat vanzelfsprekend de mogelijkheid om waar nodig verdiepend onderzoek uit te voeren of vervolggesprekken aan te gaan.

WIJ DOET 'T SAMEN!

Meer informatie?

GEMEENTE AALTEN

Ingrid Oonk
Mail. i.oonk@aalten.nl
Tel. (0543) 49 33 33.
www.aalten.nl

GEMEENTE OOST GELRE

Peter Ballast
Mail. p.ballast@oostgelre.nl
Tel. (0544) 39 35 35.
www.oostgelre.nl

GEMEENTE WINTERSWIJK

Joyce Ras
Mail. jras@winterswijk.nl
Tel. (0543) 543 524.
www.winterswijk.nl

Gemeente Aalten

gemeente Oost Gelre

gemeente Winterswijk

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

provincie Gelderland

KaDEr

TU Delft